

Anton Jäger: Vi satsade allt på vänsterpopulismen – och förlorade

[Ur *Jacobin magazine*, nr 35, hösten 2019. Översättning från engelska, Göran Källqvist. Anton Jäger är doktorand vid Cambridge University. Den moderna vänsterpopulismens främsta inspiratörer är Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, och de har fått särskilt stort inflytande i Grekland och Spanien.]

För fyra år sedan var den brittiske journalisten Paul Mason så upphetsad att han var helt utom sig. Han stod på Syntagmatorget mitt i Aten omgiven av tusentals grekiska demonstranter som sjöng sånger och ropade paroller från landets kamp mot diktaturen på 1970-talet. Framför honom stod Alexis Tsipras, som sedan sex månader var ledare för en regering som befann sig i en utdragen strid mot de europeiska myndigheterna. Tsipras hade drivit en kampanj för att rösta ”nej” i folkomröstningen som skulle hållas påföljande dag, och hade utlysts som en sista åtgärd i dödläget med Eurogruppen och Internationella valutafonden (IMF). Mason hade själv följt händelserna på nära håll för Storbritanniens Channel 4 News, och hade också informerat sina följare på Twitter och skrivit eggande artiklar i *Guardian*.

Mason var knappast den enda som var upphetsad. *Jacobin* publicerade dussintals artiklar om dramat. I en video från juli 2015 sa den amerikanska anarkisten David Graeber att Syriza skulle ”störta det internationella finanssystemet”, medan filosofen Toni Negri, som alltid är pigg på att göra uppror, trodde att ett ”verkligt socialt Europa” nu var ”på väg”. På mindre än en vecka hade hashtaggen ”oxi” (grekiska för ”nej”) översvämmat Twitter och lett till grundandet av en tysk tidning med samma namn. Som Stathis Kouvelakis uttryckte det 2016, så gav ”fallet Grekland” vänsterfolk ”en aning om vad ett alternativ skulle kunna vara”.

Hösten 2019 är det lätt att avfärda dessa sötebrödsdagar. Fyra år senare verkar Masons och Graebers upphetsning lika avlägsen som den var farsartad. Senare samma sommar skrev Syriza under ett ännu hårdare åtstramningspaket än det som avvisades vid folkomröstningen. Yanis Varoufakis avfärdade själv avtalet som ”den största katastrofen för en makroekonomisk förvaltning någonsin”, och vid valen tidigare i år drevs partiet bort av mitten-högern. Kortlivat och smärtsamt hade ett av Europas experiment med vänsterpopulism tagit slut. Denna känsla förstärktes av ännu en rad bakslag. Podemos tappade röster i Spanien och lyckades inte bilda koalition med socialisterna 2019. France Insoumise har skakats av röstsiffror som rasat, ängsliga Macronfientliga upptåg och valskandaler. Tysklands experiment med vänsterpopulism, Aufstehenrörelsen, kom aldrig igång överhuvudtaget. På andra sidan kanalen verkar Jeremy Corbyn vara siste överlevande.

Storhetstiden

Rötterna till detta snabbt övergående vänsterpopulistiska ögonblick går att spåra nästan ett decennium bakåt i tiden. Även om 2008 års kris började i USA så nådde dess följdverkningar snabbt Europa, och stjälppte omkull privatbanker som hade gett sig in på riskabel utlåning och i sin tur vädjade till regeringarna om hjälp. Med sina likvida medel uppbundna i finansindustrin valde de flesta sydeuropeiska länder hårda åtstramningsåtgärder, som krympte deras offentliga sektorer.

Dessa åtgärder accepterades nästan allmänt av den politiska klassen – både stockkonservativa och

socialdemokrater rättade in sig i det nyliberala ledet.

Som ett tidigt svar samlades folk under hela 2010 och 2011 på torgen i flera städer i södra Europa. Dessa ledarlösa rörelser, som kallades Indignados i Spanien och Aganaktismenoi i Grekland, tände folks fantasi men erbjöd en oklar väg framåt. Upproret i Spanien, till exempel, litade till spontana sammankomster med studenter och arbetare som läste upp vittnesmål om krisen och vägrade presentera några krav. I Grekland satte demonstranter eld på en julgran och stormade parlamentet – kraftfulla missnöjesyttringar men utan något program för förändring.

För vänstern hade denna taktik uppenbara begränsningar. 2012 var det tydligt att Indignados inte kunde hålla fler demonstrationer på torgen och energin höll på att ta slut. ”Krisen räcker inte”, sa en aktivist 2012, desillusionerad av protesternas institutionsfientliga tendenser. Utan en gedigen ledning blev rörelsen byte för demagogiska äventyrare och cyniker.

Från torg till parti

Den europeiska vänsterpopulismen föddes ur en nyorientering. Efter att ha insett den övergående karaktären på rörelser som Occupy, blev tanken till sist att återvända till partiformen och erövra staten. Denna vändning till partipolitiken lämnade avtryck i en omfattande akademisk litteratur. ”Populism” blev inte bara modeord för experter, utan underhöll också en konsultindustri där politiker sökte råd från vetenskapsmän om hur de skulle bygga barriärer mot populistiska tidvattenvågor på hemmaplan.

På andra sidan barriaderna blev den argentinska teoretikern Ernesto Laclau den främste predikanten för personer i Syriza, Podemos och France Insoumise. Även om Laclau gick bort 2014, strax innan denna period nådde sin höjdpunkt, var hans populistiska meriter felfria: han hade stått Hugo Chávez nära och stödde öppet delar av Kirchners regering i början av 2000-talet. Efter sin post-marxistiska sväng på 1980-talet hade Laclau envist uppmanat den europeiska vänstern att både lämna omoderna appeller om ”klass” och gå på offensiven längs en annan axel – ”folket” mot ”eliten”.

Det fanns tydliga förutsättningar för Laclaus vänsterpopulistiska uppsving. Den europeiska partidemokratin stod inför en historisk kris, som exemplifierades av det grekiska socialdemokratiska partiet (Pasoks) totala oförmåga att föra fram ett alternativ till eurodiktaten. ”Pasokisering” blev snabbt motsvarighet till en allmän trend. Under åren innan krisen hade de europeiska partierna hela tiden frigjort sig från sina sociala baser och litade till PR och marknadsföringstekniker. Resultatet blev ökad ombytlighet, mer makt åt teknokraterna och en helt desorganiserad arbetarklass.

Det faktum att medborgarna 2011 först regerade spontant mot åtstramningsåtgärderna på gatorna, visade hur smal deras repertoar var. Alternativen var antingen folkomröstning, upplopp eller ilska på Facebook-kommentarer.

Härska över ett tomrum

Den irländske politiska forskaren Peter Mair har på ett passande sätt beskrivit hur urholkandet av Europas politiska partier leder till ett tillstånd där partier ”härskar över ett tomrum”. De europeiska politikerna har idag så dåligt begrepp om vad som äger rum i deras befolkningar att de tvingas

spekulera om vad ett framgångsrikt program kan bestå av. Det har lett till en spricka mellan två områden, som under efterkrigstiden traditionellt var förenade – nämligen ”politik” och ”politiska handlingar”.

Vi kan tänka oss det sistnämnda som det svåra arbetet med statliga förhandlingar och tekniska justeringar, det köpsläende med vilket regeringar styr sina samhällen och ingriper i deras ekonomier. Det förstnämnda rör den process som politiska forskare kallar ”formering av folkviljan”, konkurrens mellan partier, kampanjbygge, bjuda över varann under val, och snickra ihop av koalitioner.

Här erbjuder den växande PR-industrin hjälp. Istället för att lyssna på väljarbasens behov eller lyda påbud från en partiapparat, litar politiker alltmer till en armé av ”nyhetsfrisörer” [spin doctors] och konsulter för att hitta på en folkvilja. Det är en process som på 1980- och 1990-talen förebådades av nya mediaikoner som Alastair Campbell.

Efter Maastrichtfördraget 1992 och befästandet av den gemensamma valutan, fick icke valda maktorgan ensamrätt på ”politiska handlingar” i Europa – organ som Eurogruppen, EU-kommissionen, Världshandelsorganisationen och centralbankerna, som samtliga befolkas av den nyliberala världens trollkarlar. ”Politiken” förvisades i sin tur till mediasfären, som är beroende av nymodigheter. Något hoppfullt kompletterades det av att Internet uppstod, med sina tidiga demokratiska löften. Det var det sedan länge efterlängtade befriade civilsamhälle som liberaler drömde om på 1980-talet, när tänkare som Foucault och Lyotard krävde att ”nya diskussioner skulle öppnas upp och spridas”.

Resultatet blev allt annat än befriande. 1980-talets nedmontering av de gemensamma institutionerna – som förebådades av Thatchers krossande av fackföreningsrörelsen och Mitterands slakt av det franska kommunistpartiet, men också syntes i de konservativa partiernas snabbt åldrande medlemskara – möjliggjorde nya spöklika former för gemenskap. Bland dem fanns uppkomsten av en särskilt skrikig etnonationalism, som underblåstes av rundgången på ett anarkistiskt Internet och en slug alternativ höger som utvecklades där.

Dessutom ledde det obestridliga undergrävandet av staternas överhöghet i Europa till populistiska svar från både höger och vänster. Högerpopulisterna har främst riktat in sig på att återställa den nationella överhögheten: Matteo Salvini, Viktor Orbán och Marine Le Pen lovar att återinföra en repressiv gränsregim. Vänsterpopulister har å andra sidan prioriterat ett försvar av den folkliga överhögheten över den nationella, och har försökt återställa sociala skyddsnet och demokratiska organ som försvann på det nyliberala 1990-talet.

Sociologi och öde

Till skillnad från masspartiernas tidsålder spreds denna nya vänsterpopulism bland ett sammelsurium av grupper. På ena sidan fanns äldre arbetare som hade drabbats hårdare av konjunkturedgången i de sydeuropeiska länderna och i allmänhet var beroende av välfärdsstaten. Efter slakten av kommunistpartierna hade de antingen slutat rösta eller lockats till nya nationalistiska organisationer som UKIP, Front National, Vlaams Belang och Lega Nord.

Personer som Jean-Luc Mélenchon och Pablo Iglesias var alltid öppna med att de ville driva tillbaka dessa väljare till vänstern. Det visade sig i paroller som Mélenchons ”fâchés mais pas fachos” (”arg men inte fascist”) eller Íñigo Errejón och Iglesias’ önskan att ”gå bortom vänster och höger”. Popu-

listiska teoretiker hade också en benägenhet att gå i täten här. Laclaus samarbetspartner Chantal Mouffe har själv alltid varit bestämd om behovet att erkänna högerpopulisternas ”förnuftiga kärna”. Istället för att avfärda dessa väljare som ”sorgliga undersåtar” som är i behov av terapi, föreslog hon en strategi av att hämta tillbaka dem: om vänstern inte lyckades få tillbaka dessa väljare i fällan kunde den inte segra.

Det var inte alltid så lätt att sälja ett sådant budskap. De främsta skeptikerna var den andra gruppen vänsterpopulistiska väljare – unga yrkesutbildade. Högutbildade, nätverkande och Internetskunniga, hade de flesta av dem gått direkt från universitetsexamen till 2010-talets trånga arbetsmarknad. Många av dem hamnade i serviceyrken. Kombinerat med den nya offentliga sfären på Internet, som hade befriats från ”gammelm medias” begränsningar, blev de flesta av dem öppna för en radikaliseringsring. När Tsipras valdes 2015 var inte mindre än 30% av de grekiska ungdomarna anhängare till honom.

Men deras kulturella världssyn gick inte alltid ihop med den äldre arbetarbas som vänsterpopulisterna siktade in sig på. Det blev tydligt i Corbyns Labourparti, där en osäker koalition mellan arbetare i norr och den kosmopolitiska milleniumgenerationen i söder började falla sönder efter Brexitomröstningen. En liknande splittring ägde rum på en stor del av det europeiska fastlandet. Där hade, som Adam Tooze konstaterar, EU givit ”röst och inflytande åt en stor grupp utbildade medelklass- och yrkesutbildade européer”, och ”deras arga och missnöjda yngre syskon, kusiner, etc.” Klyftan till många äldre arbetarväljare, och avsaknaden av en partistruktur, innebar att det var nästan omöjligt att samla ihop en majoritet i valmanskåren.

Det är alltså ingen överraskning att de vänsterpopulister som har lyckats skaffa sig någon sorts politisk livskraft ofta har gjort det *inom* de traditionella vänsterpartierna. Corbyns Labour har till exempel litat till en intern populistisk dynamik för att på detta sätt utmanövrera moderata grupper och Blairanhängare. Samma sak gäller det belgiska Arbetarpartiet, som har utvecklats till något av en massrepresentant för en arbetarnas fackföreningspolitik i landet.

Alltför vänster, alltför populistisk

Vänsterpopulister har alltid gjort klart att de aldrig kan vara någon patentmedicin. Syriza förmodades inte på något magiskt sätt organisera om den politiska ekonomin på en hel kontinent. ”Hur många divisioner har påven?”, frågade Pablo Iglesias just efter Tsipras kapitulation, och betonade att de inte kunde axla denna uppgift ensamma. Icke desto mindre finns det en kvardröjande känsla av desillusion när det kommer till vänsterpopulismen. Den har inte lyckats leva upp till sina löften, vilket visar sig i motgångarna på senare tid för Die Linke, Podemos och France Insoumise.

I viss mening försökte vänsterpopulismen kombinera något som inte gick att kombinera – alltför ”vänster” för att fullt ut kunna utnyttja det traditionella partisystemets sammanbrott, och alltför ”populistiskt” för att besvara avgörande organisatoriska frågor. Exempelvis var partier som Femstjärnerörelsen nöjda med att överge anspelningar på klyftan mellan vänster och höger, och anamma ett förhållningssätt som omfattar alla. Till skillnad från detta drog Podemos’ motståndare ständigt fram deras bakgrund inom yttersta vänstern och hudflängde dem som ”kommunister”.

Samtidigt har det desorganiserade statsskick som upprättats i nyliberalismens kölvatten skapat ännu mer svårfångade sätt att protestera, som Europas vänsterpopulister verkar ha problem att hinna

ikapp. De sträcker sig från Frankrikes Gula västar till Brexitomröstningen och framväxten av en ny Nationalistisk international. Till dem ansluter sig nu socialdemokratins envisa överlevare (och i vissa fall återkomst i full skala) i Spanien och Portugal. Det verkar som om den traditionella partipolitiken är seglivad.

Detta har lett till en anhopning av utmanare från höger, som har varit snabbare att ladda om för en ny omgång. Salvini från Lega, till exempel, framstår nu som en av de mäktigaste politikerna i Europa. Hans genidrag var att förena ett existerande regionalistiskt parti – som grundades på 1990-talet för att avvärja ”utsugare” från Syd – med en ny digital arsenal. Den sistnämnda satsade på klickningar, delningar och ljudstycken.

Inte mindre än 3 miljoner följare får dagliga uppdateringar från Salvini på Facebook och Twitter. ”Matteo” är ett fenomen. Istället för att trolla fram ett parti ur tomma luften, kapade Salvini – liksom Corbyn – helt enkelt en befintlig organisation och hakade fast den på sitt korståg. Utdelningen blev betydande. Den har gjort det möjligt för Salvini att både samla kärnväljare med hjälp av massmobiliseringar och dra in en ny, tydlig grupp ”anhängare” i södra delen av landet.

Systemisk och systemfientlig populism

Vänsterpopulister har i allmänhet inte haft tillgång till sådana murbräckor. Utan stabila partistrukturer som en ansenlig del av allmänheten kan hålla tag i, finns det risk för en ”uppfällbar populism” där ett parti agerar utan någon bas, och blir en spegelbild av Occupys problem att ha en bas utan något parti.

Det kommer alltid att vara en lättare uppgift att genomföra Salvinis högerpopulistiska planer, eftersom de inte är verkligt systemfientliga. I grund och botten kräver de bara kosmetiska förändringar av de europeiska skuldtaken och enstaka kulturella spel för gallerierna om att ”försvara västvärldens värderingar”. När det gäller migration är inte Angela Merkel och Salvini särskilt oeniga.

Vänsterpopulister vill ha mer än hela kakan. Istället har de försökt erövra själva bageriet – en långtgående översyn av eurozonen, slut på åtstramningsprogrammen och en ambitiös utvidgning av de sociala förmånerna. Detta krävde ett perfekt avpassat uppsving för flera vänsterpopulistiska rörelser i en dominoliknande samordning, något som Varoufakis nu försöker driva igenom på övernationell nivå med rörelsen Demokrati i Europa 2025 (DIEM25). Högerpopulister behöver inga sådana ambitioner. Istället är de nöjda med att elda på kulturkrig och angripa Europeiska centralbankens orimligheter.

Det går inte att förneka att dessa tre aktörer utgör ett hot. Salvini, Orbán, Le Pen, och Thierry Baudet är inte några försvarare av grundläggande rättigheter. Men panik är ingen analys. Högerpopulisterna måste tas på allvar, både som parlamentariska aktörer och intellektuella motståndare som navigerar ett nytt politiskt område. Redan 2002 insåg Slavoj Žižek att ”det tragiska är att den enda verkliga politiska kraft som ’lever’ idag är den nya populistiska högern”. ”Frånsett en blek ekonomisk administration”, konstaterade han, hade den samtida liberalismens ”till huvudsaklig funktion att garantera att inget verkligen ska hända inom politiken”, medan ”den populistiska högern idag agerar, bestämmer takten, avgör den politiska kampens frågeställningar, medan den liberala mitten inskränks till en ’reaktiv kraft’.” Nästan två decennier senare är hans bedömning fortfarande smärtsamt mitt i prick.

Från massa till svärm

Sedan 2002 har kommentatorer haft en benägenhet att läsa av vår politiska tidsålder genom äldre analytiska prismen. Men det är inte längre 1930-talet. Revolutionen står inte på dagordningen, och det gör inte heller något världskrig. Den kanske viktigaste faktorn är att det praktiska taget saknas mobiliserade medborgare. Både på 1930- och 1970-talen var massorna i rörelse och kämpade mot krig, kämpade i val och befolkade det offentliga rummet.

Det är en viktig fråga om dessa ”massor” fortfarande existerar idag. Internet har pulveriserat den traditionella sociala sfären och samtidigt möjliggjort nya former för umgänge. Men det har också minskat möjligheterna till massmobiliseringar och har gjort politiken förvirrande ombytlig. I mars 2019 lade Paul Mason ut en kommentar på sitt Twitterflöde där han hävdade att Brexitprocessen, som nyligen skakades om av ännu ett avvisande i parlamentet, nu var ”i massornas händer”.

Detta märkliga uttalande säger väldigt mycket om dagens populism. Nutida ”populister” som Boris Johnson, Salvini, och Orbán kanske har anhängare, sympatisörer, sådana som ”lajkar” och delar. Men de har knappast massor. Massor kan röra sig, marschera, ropa, kämpa. Inget av det existerar 2019.

Den nya populismen är ingen masshändelse. Det är snarare en svärmens politik. Svärmar strövar omkring, härjar, skriker, bara för att sluta i ett monotont tjat. Deras rörelser leds inte av partitalare utan av det Paolo Gerbaudo har kallat ”hyperledare”, figurer vars närvaro i media ger sammanhållning åt en rörelse som annars inte skulle ha någon. Det finns ingen trumpism utan Trump.

En ny säck potatis

Den kanske mest kraftfulla föregångaren till denna situation går att hitta i Marx' tolkning av 1848 års revolution. I början av det året hade upplopp svept genom Paris, utlösta av en livsmedelskris som pressade ner inkomsterna för arbetarna i städerna. Men istället för att ge efter för dessa oroligheter, samlade Napoleon III ihop en apatisk bondebefolkning och beordrade den att slå ned revolten.

Marx beskrev på ett oföglömligt sätt de franska bönderna som en ”säck potatis”, en ”simpl anhopning” vars ”likartade ... intressen inte skapar någon gemenskap, inga nationella band och ingen politisk organisation”. Och eftersom dessa lantbrukare ”inte kunde representera sig själva”, ”var de tvungna att bli representerade” – i detta fall av en kung.

Det var just en sådan framstöt från toppen och neråt som en del vänsterpopulister försökte tillhanda hålla åt vår tidsperiod. Ett desorganiserat samhälle kanske helt enkelt behöver väckas organisatoriskt uppifrån. Detta alternativ finns fortfarande kvar: inte alla av Europas vänsterpopulistiska experiment har runnit ut i sanden.

Corbyn och skuggkansler John McDonnell har till exempel alltid gjort klart att deras främsta mål kommer att förbli ”förpolitiska”: att möjliggöra organisationsformer som har gjorts tomma av 30 års nyliberala angrepp. Det skulle innefatta att upphäva de brittiska antifackliga lagarna, införa obligatorisk fackföreningsanslutning och ge arbetarna andelar i företagen.

Med tanke på Brexitkrisen verkar denna väg nu vara sekundär. Paul Mason marscherar till exempel hellre nerför Downing Street för att säga upp Brexit än på Syntagmatorget.

Det är osannolikt att denna taktik kommer att bli verklighet utan enstaka chocker. Historien är inte rätlinjig. ”Många korporativa organisationer”, skrev historikern Loren Goldner en gång, ”byggdes för årtionden sedan av arbetare som var villiga att bryta lagen.” Men parlamentariskt arbete är fortfarande lika viktigt. Corbynismens första uppgift vid makten skulle vara att modernisera den brittiska staten, befria den från sina aristokratiska rester och återställa fullständig suveränitet. Det skulle göra det möjligt att återupprätta en offentlig sfär för arbetarklassen.

När det väl har uppnåtts kommer det återigen att äntligen bli möjligt med politik – och populism och teknokrati kommer förhoppningsvis inte längre att vara de enda möjligheter som existerar.